

1.01
Prejeto 7. 11. 2011

UDK 329.12:323.1(497.4)"1936/1939"

Jurij Perovšek*

Jugoslovanska nacionalna stranka in narodno vprašanje v letih 1936–1939**

IZVLEČEK

Slovenski liberalci, v tridesetih letih vključeni v vsedrjavno Jugoslovansko nacionalno stranko (JNS), so tudi v obdobju med njenim II. kongresom, 30. junija 1936 v Beogradu, in oblikovanjem posebne Banovine Hrvaške, 26. avgusta 1939, ki je napovedovalo nadaljnjo državnoopravno preureditev do tedaj unitaristične Kraljevine Jugoslavije, vztrajali pri svojem unitarističnem narodnodržavnem stališču. Zanimali so obstoj nacionalnih individualnosti v jugoslovanski državi, na katero so gledali kot na enotno jugoslovansko narodno skupnost. V vprašanju notranje ureditve Kraljevine Jugoslavije pa so podpirali načelo decentralizirane unitarne države, s čimer so se nasproti večinski slovenski avtonomistično-federalistični usmeritvi, ki je temeljila v prizadevanju po ohranitvi in svobodnem razvoju slovenskega naroda, postavili na rob slovenske politike. Liberalna JNS je zato vse bolj usihala v slovenskem prostoru, kar je bilo značilno tudi za obdobje po letu 1939.

Ključne besede: Jugoslovanska nacionalna stranka, Kraljevina Jugoslavija, liberalizem, narodno vprašanje, narodni in državni unitarizem

ABSTRACT

YUGOSLAV NATIONAL PARTY AND THE NATIONAL QUESTION IN THE YEARS FROM 1936 TO 1939

In the period of the 2nd Congress of the state-wide Yugoslav National Party (JNS), on 30 June 1936 in Belgrade, as well as during the formation of the separate Croatian Banate on 26 August 1939, which foreshadowed the further national-legal rearrangement of what had until then been a unitarian Kingdom of Yugoslavia, the Slovenian liberals, who were a part of the JNS in the 1930s, insisted on their unitarian national and state standpoint. They denied the existence of national individuality within the Yugoslav state, which they saw as a single Yugoslav national community. As far as the issue of the internal regime of the Kingdom of Yugoslavia was

* **Dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: jurij.perovsek@inz.si**

** Članek je nastal v okviru izvajanja raziskovalnega programa št. P6-0281 Idejnopolični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna. / The authors acknowledge the financial support from the state budget by the Slovenian Research Agency (Programme No. P6-0281 Conceptually-Political and Cultural Pluralism and Monism in 20th Century Slovenia).

concerned, they supported the principle of a decentralised unitarian state. This placed them on the brink of the Slovenian politics, which was mostly autonomist-federalist and based on the efforts to preserve and freely develop the Slovenian nation. Therefore the liberal JNS kept diminishing in the Slovenian space, which was also characteristic of the period after 1939.

Key words: Yugoslav National Party, Kingdom of Yugoslavia, liberalism, national question, national and state unitarianism

I

Ena od najbolj izrazitih značilnosti slovenske politike v prvi jugoslovanski državi je bila poleg nadaljevanja katoliško-liberalnega spora, pojava revolucionarne komunistične stranke ter prizadevanj katoliške narodnoavtonomistično usmerjene Slovenske ljudske stranke (SLS) po popolni oblastni prevladi na Slovenskem¹ tudi unitaristična narodnopolitična usmeritev glavnine liberalnega tabora, ki je odločilno opredelila njegov značaj in vlogo v tedanji slovenski družbi.² Zagovarjanje narodnega unitarizma, po katerem naj jugoslovanski narodi ne bi predstavljali nacionalnih individualnosti, pač pa le »plemena« enotnega t. i. jugoslovanskega naroda ter centralistične, pozneje pa unitarne države nasproti avtonomistično-federalističnim nacionalnim zahtevam, je bila stalnica liberalne politike v unitaristični Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS), leta 1929 preimenovani v Kraljevino Jugoslavijo. Ob njej se je v drugi polovici dvajsetih let, nato pa še v tridesetih letih v liberalnem taboru pojavila tudi narodnoavtonomistična smer, ki pa ni vplivala na ključna politična stališča takratnega slovenskega liberalizma.³

¹ Gl. Jure Gašparič: SLS pod kraljevo diktaturo : diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935. Ljubljana 2007 (dalje Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo), str. 275–276; isti, Iskrena ali pragmatična demokracija? : Slovenska ljudska stranka in vprašanje političnega sobivanja. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2011, št. 1, str. 85–91. Prim. Miroslav Stiplovšek: Slovenski parlamentarizem 1927–1929 : avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma. Ljubljana 2000, str. 126, 141, 331, 338; isti, Banski svet Dravske banovine 1930–1935 : prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine. Ljubljana 2006 (dalje Stiplovšek, Banski svet Dravske banovine 1930–1935), str. 269–274, 317–318.

² O programu in politiki jugoslovanskega unitarizma in centralizma v tedanji slovenski liberalni politiki gl. Jurij Perovšek: Liberalizem in vprašanje slovenstva : nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929. Ljubljana 1996 (dalje Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva), str. 28–201, 238–284; isti, Jugoslovanska nacionalna stranka in narodno vprašanje v letih 1935–1936. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2004, št. 1 (dalje Perovšek, JNS in narodno vprašanje 1935–1936), str. 1–16; isti, Na poti v moderno : poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja. Ljubljana 2005 (dalje Perovšek, Na poti v moderno), str. 180–190; isti, Nekdanja Samostojna demokratska stranka in nacionalno vprašanje v letih 1929–1931. V: Stiplovškov zbornik. Ljubljana 2005, str. 179–188; isti, Slovenski liberalci in narodno vprašanje 1931–1933. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2006, št. 1 (dalje Perovšek, Slovenski liberalci in narodno vprašanje 1931–1933), str. 255–276; isti, Jugoslovanska nacionalna stranka in narodno vprašanje v letih 1933–1935. V: Studia Historica Slovenica, 2008, št. 2–3, str. 633–649.

³ Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, str. 204–237, 274–275; isti, Slovenski liberalci

Privrženost jugoslovanskemu unitarizmu, to je sintezi naroda in države,⁴ so v liberalnem taboru v posameznih obdobjih različno poudarjali. Najbolj po oblikovanju Kraljevine SHS ter v začetku oziroma v prvi polovici dvajsetih let, ko je bila sprejeta unitaristična in centralistična vidovdanska ustava (1921),⁵ in nato zelo izrazito v letih 1931–1935, ko so liberalci sodelovali v monističnem režimu vsedržavne unitaristične Jugoslovanske radikalne kmečke demokracije (JRKD) oziroma Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS).⁶ V tej držbi so vztrajali tudi po letu 1935, ko se je JNS umaknila z oblasti. Tedaj je vso politično moč v državi dobila vsedržavna Jugoslovanska radikalna zajednica (JRZ), ki so jo po oblikovanju svoje vlade pod vodstvom dr. Milana Stojadinovića ustanovile nekdanja Slovenska ljudska stranka, nekdanja Narodna radikalna stranka in nekdanja Jugoslovanska muslimanska organizacija.⁷ Sprememba oblasti je pomenila tudi obnovev popolnega oblastnega položaja avtonomistične SLS⁸ na Slovenskem,⁹ ki so ga od leta 1931 imeli liberalci.¹⁰ To je med njimi vzbudilo močan občutek ideološke poraženosti in politične neobglenosti, ki so ga skušali preseči z neomajnim sklicevanjem na po

in narodno vprašanje 1931–1933, str. 263–267; isti, »V zaželjeni deželi« : slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941. Ljubljana 2009 (dalje Perovšek, »V zaželjeni deželi«), str. 171–172.

⁴ (Uvodnik): Narodno in državno edinstvo. V: Misel in delo (dalje MiD), 1937, št. 11 (dalje Narodno in državno edinstvo), str. 269.

⁵ Unitaristični narodni in državni značaj prve jugoslovanske skupnosti sta utemeljili dve ustavi. Najprej 1921 vidovdanska, leta 1931 pa oktroirana ustava. (Gl. Jurij Perovšek: Unitaristični in centralistični značaj vidovdanske ustave. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1993, št. 1–2, str. 17–26; isti, Slovenski liberalci in narodno vprašanje 1931–1933, str. 259–260, 257.)

⁶ Edina politična stranka, ki je bila dovoljena po uvedbi diktature kralja Aleksandra Karađorđevića, 6. 1. 1929, JRKD, je bila po predhodnih političnih pripravah, začelih decembra 1931, ustanovljena 1. 5. 1932. JRKD se je na svojem I. kongresu, 20. 7. 1933 v Beogradu, preimenovala v JNS.

⁷ O političnem procesu, ki je vodil k zamenjavi oblasti v Kraljevini Jugoslaviji leta 1935 gl. Todor Stojkov: Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929–1935. Beograd 1969, str. 311–320; isti, Vlada Milana Stojadinovića (1935–1937). Beograd 1985 (dalje Stojkov, Vlada Milana Stojadinovića), str. 7–46; Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo, str. 252–269.

⁸ Ob uvedbi svoje osebne diktature je kralj Aleksander razveljavil dotedanjo vidovdansko ustavo, razpustil Narodno skupščino ter prepovedal in razpustil vse politične stranke. Kljub njihovemu razpustu pa so v političnem življenju tridesetih let za nekdanje politične organizacije oziroma stranke, ki so delovale pred diktaturo, uporabljali tudi prejšnje strankarske nazive. To se je ohranilo tudi v zgodovinopisju.

⁹ O ponovnem prevzemu oblasti, ki je bila v letih pred kraljevo diktaturo v rokah SLS, in novi prevladi SLS na Slovenskem po letu 1935 gl. Stiplovšek, Banski svet Dravske banovine 1930–1935, str. 261, 269–274, 317–318; Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo, str. 269–273.

¹⁰ Stiplovšek, Banski svet Dravske banovine 1930–1935, str. 115. Liberalni privrženci jugoslovanskega unitarizma in centralizma so imeli že pred tem, od julija 1930, večino v banskem svetu, posvetovalnemu organu najvišjega nosilca politične in obče upravne oblasti na Slovenskem – bana Dravske banovine (jugoslovanske Slovenije), od decembra 1930 pa je tudi mesto bana zasedal pripadnik liberalnega tabora (dr. Drago Marušič). Štiriletna popolna prevlada liberalnega tabora oziroma pripadnikov JRKD/JNS na Slovenskem pa se je začela novembra 1931 (prav tam, str. 49–51, 62, 114–115).

njihovem prepričanju edino verodostojno državotvorno stališče – jugoslovanski unitaristični narodnodržavni program. Primat na vseh drugih idejnih, političnih in družbenih področjih sta namreč prevzela SLS oziroma slovenski del JRZ. Liberalna politika je obenem skušala ohraniti svoj položaj v slovenskem in jugoslovanskem prostoru tudi z lojalnostjo novemu režimu, kar je med kritično liberalno javnostjo vzbudilo ogorčen odziv.¹¹ Lojalnost novi oblasti so liberalci v Sloveniji posebej poudarili ob tretji obletnici njenega nastopa, ko je vodilno liberalno politično glasilo *Jutro* v obsežnem članku opozarjalo, da pregled dotedanjega dela Stojadinovićeve vlade prepričljivo pokaže, »koliko je naša dežela napredovala v vseh panogah ustvarjanja. Odlične rezultate njenega dela priznavajo vsi, celo njeni nasprotniki.«¹²

Slovenski liberalci, ki so v tridesetih letih politično enotno delovali v okviru banovinske organizacije JRKD/JNS za Dravsko banovino, so tudi po letu 1935 pomembno sooblikovali politiko JNS. Na njenem II. kongresu, 30. junija 1936 v Beogradu, je bil tedanji vodilni slovenski liberalni politik, dr. Albert Kramer, ponovno izvoljen za strankinega glavnega tajnika, prav tako pa je bila tudi vrsta drugih vidnih članov JNS iz Dravske banovine znova izvoljena v strankino ožje vodstvo.¹³ Kar zadeva narodno problematiko, so slovenski člani JNS že v času od izgube oblasti leta 1935 do strankinega II. kongresa tako v vsedržavnem kot v slovenskem okviru opazno prispevali tudi h kontinuiteti njene unitaristične usmeritve. V tem prizadevanju so vztrajali tudi pozneje, čemur se bomo posvetili v pričujoči razpravi. Pri tem se bomo osredotočili na čas od II. kongresa JNS, ki je imel namen obnoviti strankino delovanje v novih političnih razmerah,¹⁴ do oblikovanja posebne Banovine Hrvaške, 26. avgusta 1939, ko se je začela nova stopnja v notranjem razvoju Kraljevine Jugoslavije. Z vzpostavitvijo Banovine Hrvaške, ki je imela v okviru Kraljevine Jugoslavije poseben državnopravni položaj in določena obeležja državnosti, se je namreč spremenil dotedanji jugoslovanski unitaristični državni ustroj, kar je, zlasti na Slovenskem oziroma v slovenskem delu JRZ, vzbudilo pričakovanja o nadaljnji federalizaciji jugoslovanske skupnosti.¹⁵

Slovenska JNS je na svoje jugoslovansko unitaristično stališče ponovno opozorila že v prvem mesecu po II. kongresu. Ko je ocenjevalo njegov pomen, je *Jutro*

¹¹ O podpori JNS vladi Milana Stojadinovića in kritičnem odzivu v liberalni javnosti na ta strankin korak gl. *Observator* [Fran Zwitter]: *Bankrot slovenskega liberalizma*. V: *Sodobnost*, 1935, št. 7–8, str. 303; Stojkov, *Vlada Milana Stojadinovića*, str. 44, 157; *Mojega življenja pot : spomini dr. Vladimira Ravniharja*. Ljubljana 1997, str. 246; Stiplovšek, *Banski svet Dravske banovine 1930–1935*, str. 267, 268, op. 768.

¹² *Jutro*, št. 145, 25. 6. 1938, *Tri leta dela vlade g. dr. Milana Stojadinovića*.

¹³ Perovšek, *JNS in narodno vprašanje 1935–1936*, str. 14. – O zastopanosti vidnih slovenskih liberalnih politikov v ožjem vodstvu vsedržavne JRKD/JNS v prvi polovici tridesetih let gl. Perovšek, *Slovenski liberalci in narodno vprašanje 1931–1933*, str. 262, 275.

¹⁴ Prim. Perovšek, *JNS in narodno vprašanje 1935–1936*, str. 5.

¹⁵ Ferdo Čulinović: *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka : druga knjiga : Srbija–Crna Gora–Makedonja, Jugoslavija 1918.–1945*. Zagreb 1954, str. 298; isti, *Državnopravni razvitak Jugoslavije*. Zagreb 1963, str. 204–207; Jurij Perovšek: *Jugoslovanska nacionalna stranka in vprašanje slovenske banovine 1939–1941*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2002, št. 3, str. 51–53.

posebej spomnilo, da je JNS »centralna politična organizacija vseh iskreno jugoslovenskih konstruktivnih elementov«.16 To je v narodnih pogledih liberalcev, s katerimi so večinoma ocenjevali tedanje politične razmere v državi, pomenilo, da je za strankine slovenske pripadnike idejna podlaga jugoslovanske skupnosti njena nacionalna enotnost. Kot je v proračunski razpravi v Senatu Kraljevine Jugoslavije 19. marca 1937 poudaril Albert Kramer, je namreč »edino ideja narodnega edinstva, torej zavest, da smo Srbi, Hrvati in Slovenci en narod, glavni tvorec te naše države«.17 Bistvo ideje nacionalne enotnosti pa je pojasnilo Jutro, ki je dobre tri mesece pred tem zapisalo: »Eni smo po krvi, toda šele zavesten občutek notranje usodne povezanosti Slovencev, Hrvatov in Srbov pretvarja ta fiziološki fakt v duhovno gibalno silo, ki nas vse združuje v nepremagljivi veri o neporušni odvisnosti enih od drugih, v gibalno silo, ki vsa velika kulturna, gospodarska in socialna vprašanja vsakega dela našega naroda pretvarja v vprašanja celokupne nacije.«18 Jugoslovanska misel v slovenski liberalni politiki je torej bila »stvar prepričanja in globoke vere«.19 Zato so njeni nosilci verjeli, »da se v skupnem življenju formira naš

16 Jutro, št. 166, 21. 7. 1936, Brez političnih počitnic. O tem prim. Jutro, št. 129, 6. 6. 1937, Jugoslovenska nacionalna stranka.

17 Jutro, št. 67, 20. 3. 1937, Velik govor dr. Kramerja v Senatu. – O tem prim. Jutro, št. 279, 1. 12. 1936, Prvi december; št. 111, 14. 5. 1937, Prava zarota, št. 278, 28. 11. 1937, Jugoslovanska ideja in komunizem; št. 235, 9. 10. 1938, Deveti oktober; (Uvodnik): V metežu. V: MiD, 3, 1937, št. 7–8, str. 177; Narodno in državno edinstvo, str. 270; dr. Štefan Sagadin: Vprašanje naše upravne ureditve. V: Ob dvajsetletnici Jugoslavije. Ljubljana 1938 (dalje Sagadin, Vprašanje naše upravne ureditve), str. 185.

18 Jutro, št. 278, 29. 11. 1936, Bistvo edinstva. Prim. Jutro, št. 266, 15. 11. 1937, Pravi spoznam.

19 Jutro, št. 104, 6. 5. 1937, Teško je razpravljati s »Slovenecem«. – Nam tem mestu opozarjamo, da je imela misel o jugoslovanski nacionalni enotnosti podporo tudi v strokovnih zgodovinarskih krogih. Tako je slovenski zgodovinar, izredni profesor obče zgodovine srednjega veka in pomožnih zgodovinskih ved na Filozofski fakulteti v Skopju, dr. Gregor Čremošnik, v liberalni unitaristično usmerjeni kulturni in socialni reviji Misel in delo leta 1939 objavil članek, v katerem je pisal, »kdaj in kdo je prvi v literaturi izrečno omenil jezikovno enotnost vseh jugoslovanskih plemen«. Za to se je odločil kljub temu, da ni lahko »govoriti o jugoslovanskem narodnem edinstvu /.../ v teh naših prilikah, ko nas plemenski egoizem in separatizem tako bolešno razjedata«. Čremošnik je bil med tistimi, »ki so si ohranili čvrsto vero v jugoslovanstvo, v kljub vsemu notranjemu in zunanemu profaniranju ob doseženi svobodi«. V članku Najstarejši dokument o našem narodnem edinstvu je opozoril na langobardskega zgodovinarja Pavla Diakona (ok. 720–799), ki je v 44. poglavju IV. knjige svoje Zgodovine Langobardov poročal, da se je sin prvega furlanskega vojvode Gizulfa, Radoald (poznejši vojvoda Beneventa), s Slovani, ki so okrog 642 z vzhodnojadranske obale pripluli v Benevent, pogovarjal v njihovem jeziku. Čremošnik piše, da se je Radoald tega jezika naučil v svoji domovini, to je v Čedadu, glavnem mestu Furlanije, »kjer se je tedaj v okolici govorilo slovenski«. Iz tega sledi, »da je v VII. stoletju, ko so se dogodili ti dogodki, in tudi v VIII., ko Pavel piše svojo zgodovino, jezik Slovenca iz Čedada še tako malo diferenciran od jezika Srbo-Hrvata iz Dalmacije, da je veljal kot en sam jezik, kot 'propria illorum lingua'. Poleg tega se je tudi Pavel Diakon rodil v Čedadu »in se je v svoji mladosti brez dvoma igral s slovenskimi otroki ter se ravno tako naučil slovenski kakor Radoald. /.../ Ako je sploh kdo od tedanjih pisateljev mogel poznati Slované, jih je moral poznati vsaj on kot eden najslavnejših učenjakov, ki je povrh vsega svoja otroška leta preživel med njimi. Iz tega, da so mu (Pavlu Diakonu – op. J. P.) Slovani iz Furlanije in Dalmacije en narod enega jezika,« je sklenil Čremošnik, »vidimo, da niti plemensko niti jezikovno diferenciranje enotne

mladi narod v novo kulturno in civilizatorično edinico«. Pri tem pa so se zavedali, »da so politična in kulturna tradicija, geopolitični položaj poedinih delov naše države v preteklosti, različni razvoj gospodarskih in socialnih prilik ustvarili razlike v nazorih, mišljenjih, kulturnih pogledih in jeziku, razlike, ki se z nobenimi zakonskimi in upravnimi merami ne dajo izbrisati«. Idejno so jih omrtvili tako, da so jih vpeli v svoj jugoslovanski unitaristični vrednostni sistem. Omenjene razlike po njihovem prepričanju unitarizma niso ovirale, ampak so v marsičem tvorile »dragocene sestavine naše nacionalne strukture«. ²⁰ V tem smislu liberalci niso nasprotovali razvijanju kulturnih in drugih posebnosti pri Slovencih, Hrvatih in Srbih, bili pa so »sovražniki tistega stremljenja, ki uporablja vse svoje moči za povečevanje obstoječih razlik, boreč se tako proti naravnemu zблиževanju naroda in sistematično ustvarjajoč nove razlike«. ²¹ Táko stremljenje po njihovi načelni oceni tudi ni imelo

narodne mase v njegovih časih še ni napredovalo toliko, da bi učeni tujec, ki je poznal prilike, mogel opaziti kake pomembne razlike. Zaradi tega pač ni samo slučajnost, da se plemenska imena prvokrat javljajo šele po njegovih časih.« (Dr. Gregor/ Čremošnik/: Najstarejši dokument o našem narodnem edinstvu. V: MiD, 5, 1939, št. 3–4, str. 121–122. O Čremošnikovem avtorstvu omenjenega članka gl. Bogo Grafenauer: In memoriam : Gregor Čremošnik. V: Zgodovinski časopis, 1958–59, str. 323. O vprašanju jezikovne prakse Slovanov, ki so v zgodnjem srednjem veku poselili in nato živeli na ozemlju med avstrijsko Donavo in severnim Jadranskim morjem, gl. Peter Štih: Slovansko, alpskoslovansko ali slovensko? : o jeziku slovanskih prebivalcev prostora med Donavo in Jadranom v srednjem veku /pogled zgodovinarja/. V: Zgodovinski časopis, 2011, št. 1–2, str. 8–51.)

²⁰ Jutro, št. 278, 29. 11. 1936, Bistvo edinstva. Prim. Jutro, št. 266, 15. 11. 1937, Pravi sporazum.

²¹ Jutro, št. 266, 15. 11. 1937, Pravi sporazum. Jutro je navedeno politično sporočilo pozneje podprlo še s poudarkom, da »gre borba nekaterih kratkovidnih ljudi še vedno samo v smer formalne obrambe našega jezika in naše samobitnosti, dasi mora biti danes že vsakomur jasno, da v Jugoslaviji nista v nobenem oziru ogrožena. /.../ V vseh dvajsetih letih naše države se na tleh dravske banovine ni posrbil ali pohrval niti en slovenski otrok, pač pa je naša prirodna rodovitnost padla za celo tretjino, dočim se umrljivost otrok ni zmanjšala. Ti dve dejstvi sta resnična opasnost za naš narod.« (Jutro, št. 51, 1. 3. 1939, Najbolj potrebno delo za slovenstvo. O razvoju prebivalstva na Slovenskem v Kraljevini SHS/Jugoslaviji gl. Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848–1992, 1. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005 (dalje Slovenska novejša zgodovina, 1), str. 177–182). – O unitarističnih nacionalnih stališčih slovenske liberalne politike in unitaristično usmerjenih liberalnih javnih delavcev v obravnavanem obdobju gl. še Jutro, št. 251, 29. 10. 1936, K izjavi dr. Mačka, št. 260, 8. 11. 1936, Jedro problema, št. 279, 1. 12. 1936, Prvi december, št. 280, 3. 12. 1936, Naš 1. december v mednarodnem svetu, št. 284, 8. 12. 1936, Postulat edinstva; št. 2, 3. 1. 1937, Ugotovitve senatorja Jovana Banjanina, št. 56, 7. 3. 1937, Proračunska razprava, št. 111, 14. 5. 1937, Prava zarota, št. 118, 23. 5. 1937, Pred dvajsetletnico majniške deklaracije, št. 129, 6. 6. 1937, Jugoslovanska nacionalna stranka, št. 135, 13. 6. 1937, Po Živkovičevem obisku, št. 147, 27. 6. 1937, Vidov dan, št. 214, 14. 9. 1937, Po nedeljski fantovski manifestaciji, št. 219, 19. 9. 1937, Zagrebški sporazum, št. 255, 31. 10. 1937, Razprave o zagrebškem sporazumu; št. 1, 1. 1. 1938, Ob Novem letu, št. 89, 16. 4. 1938, Preroške besede, št. 147, 28. 6. 1938, Vidov dan, št. 235, 9. 10. 1938, Deveti oktober, št. 252, 29. 10. 1938, 29. oktober 1918; št. 37, 12. 2. 1939, Novi položaj, št. 61, 12. 3. 1939, K ekspoziciji predsednika vlade, št. 81, 6. 4. 1939, Važen korak naprej, št. 113, 17. 5. 1939, Sedemdesetletnica vižmarskega tabora, št. 146, 27. 6. 1939, Ob desetletnici smrti dr. Gregorja Žerjava, št. 173, 28. 7. 1939, Okrog sporazuma, št. 188, 15. 8. 1939, Ob 25letnici bitke na Ceru, št. 198, 26. 8. 1939, Sporazum; (Uvodnik): Fronte. V: MiD, 1936, št. 11–12, str. 324; (Uvodnik): Samospoznanje. V: MiD, 1937, št. 1–3, str. 1, Z.: Ob

stvarne podlage. Kot je zapisal uredniški odbor revije *Misel* in delo v jubilejnem zvezku, ki je izšel ob dvajsetletnici oblikovanja jugoslovanske države, naj bi namreč bila »zahteva po samoniklosti vsega duhovnega in tvarnega življenja utopija. Taka samosvojstvenost duhovnega življenja bi se dala uresničiti samo v laboratorijski re-torti, kjer lahko izločimo vse sestavine, ki niso prvotne, odstranimo vse vplive, ki nam niso po volji, in dovolimo učinkovati samo tistim, ki so nam všeč. Po tem receptu«, je uredniški odbor opozarjal zagovornike omenjenega stremljenja, pa bi morali iz (slovenskega) narodnega življenja »najprej izločiti vse, kar se je doslej tujega že zraslo ž njegovo človeško, duhovno, gospodarsko in socialno podobo. Podvomiti bi ob takem delu morali, ali so naši politični in socialni ideali res samonikli, ali je naše verstvo res čisto in izključno slovensko, ali so vse naše knjige res samo slovenske, in morda tudi o tem, ali je naša kri zares samo slovenska ... Tako bi morali po tej poti iz našega narodnega organizma iztrebiti vse, kar ni zraslo izključno in dokazano samo iz naših tal. Res se nam pokaže absurdnost takih zamisli. Treba jo je enkrat pribiti, da ne bi životarila skrita v lepe besede ...«²²

Na podlagi takega idejnega in političnega izhodišča so slovenska JNS in liberalni unitaristično usmerjeni javni delavci opozarjali, da je vera v silo jugoslovanske (nacionalne) enotnosti, solidarnosti in povezanosti, ki je bila z Majniško deklaracijo prvič javno razglašena kot vseslovenska nacionalna ideja,²³ edina rešitev jugoslovanskih notranjih sporov, gospodarsko-socialne krize in slovenskega vprašanja; obenem je v času, »ko padajo kocke o bodoči usodi Evrope«, porok nadaljnega jugoslovanskega državnega obstoja in svobode Slovencev, Hrvatov in Srbov.²⁴ Zato

dvajsetletnici majske deklaracije. V: *MiD*, 1937, št. 5–6 (dalje Ob dvajsetletnici majske deklaracije), str. 131, 132, 134, *Narodno in državno edinstvo*, str. 270, 271; B.(ožidar) Borko: Vprašanje kulturne sinteze. V: *MiD*, 1938, št. 2–3, 76–77, (Uvodnik): *Narodna koncentracija*. V: *MiD*, 1938, št. 4–5, str. 102, 103, 104; dr. Gorazd Kušej: Naš ustavni razvoj. V: Ob dvajsetletnici Jugoslavije. Ljubljana 1938, str. 175, Sagadin, Vprašanje naše upravne ureditve, prav tam, str. 183, 185, Božidar Borko: Slovenska kultura v Jugoslaviji, prav tam (dalje Borko, Slovenska kultura v Jugoslaviji), str. 195, dr. Bogumil Vošnjak: Tri Jugoslavije, prav tam (dalje Vošnjak, Tri Jugoslavije), str. 348, (Uredniški odbor): Sklepne misli, prav tam (dalje Sklepne misli), str. 370; (Albert Kramer): Junjski dogodki v Sloveniji : ozadje, potek in posledice klerikalnih nasilstev proti jugoslovenskim naprednim in nacionalnim postojankam. Ljubljana 1937 (dalje Kramer, Junjski dogodki v Sloveniji), str. 21–23, 38–43.

²² Sklepne misli, str. 369. – Uredniški odbor revije *Misel* in delo so sestavljali sodnik okrajnega sodišča in privatni docent za zasebno delovno pravo na Pravni fakulteti v Ljubljani dr. Stojan Bajič, sodelavec Manjšinskega inštituta v Ljubljani dr. Lavo Čermelj, nekdanji komisar za agrarne operacije ljubljanske oblasti ter pravni publicist dr. Fran Spiller-Muys in ravnatelj Bolnišnice za ženske bolezni in porodništvo v Ljubljani ter nekdanji predsednik Slovenskega zdravniškega društva dr. Alojz Zalogar. Jubilejni zvezek je uredil zunanje-politični urednik Jutra dr. Branko Vrčon.

²³ *Jutro*, št. 118, 23. 5. 1937, Pred dvajsetletnico majniške deklaracije. Prim. tudi Ob dvajsetletnici majske deklaracije, str. 133; Kramer, Junjski dogodki v Sloveniji, str. 41.

²⁴ *Jutro*, št. 251, 29. 10. 1936, K izjavi dr. Mačka, št. 260, 8. 11. 1936, Jedro problema, št. 278, 29. 11. 1936, Bistvo edinstva, št. 284, 8. 12. 1936, Postulat edinstva; št. 56, 7. 3. 1937, Proračunska razprava, št. 219, 19. 9. 1937, Zagrebški sporazum, št. 255, 31. 10. 1937, Razprave o zagrebškem sporazumu, št. 266, 14. 11. 1937, Pravi sporazum; št. 94, 24. 4. 1938, Pravi in nepravi zaključki, št. 229, 2. 10. 1938, Nekaj naukov za nas; št. 198, 26. 8. 1939, Sporazum; Anka Vidovič - Miklavčič:

je vsaka pot, ki vodi k njihovemu razdvajanju, pot v katastrofo. »Tudi vse, kar smo zgradili Slovenci svojega na kulturnem, gospodarskem in socialnem polju do našega zedinjenja, vse to, na kar so naši Samoslovenci tako posebno ponosni, bi bilo v svojih temeljih ogroženo.«²⁵ Hkrati bi pomenilo tudi zanikanje (nespornih) slovenskih kulturno-prosvetnih pridobitev v jugoslovanski državi: slovenizacije in izpopolnitve šolstva, ustanovitve univerze in njenih znanstvenoraziskovalnih institucij, novega poleta v kulturnoustvarjalnem, vzgojnem in publicističnem delu, uveljavitve novih kulturnoporočevalskih medijev (radio) ter napredka na časnikarskem področju.²⁶ Poudarek liberalcev je bil, da življenje Slovencev zunaj jugoslovanske države ni možno,²⁷ pa tudi ne smiselno, saj jugoslovanstvo, ki »postavlja državo in narod kot celoto nad vse posebne interese poedincev in skupin, črpa to svojo pravico iz načela absolutne ravnopravnosti vseh delov naroda, ki ne dopušča nobene hegemonije, nobene prednosti drugega pred drugim.«²⁸ Zato je edino pravo politično delo delo za tako jugoslovansko državo, ki bo popolno uresničenje idealov svobode, pravice in enakopravnosti.²⁹

Čeprav je slovenska JNS glavnega idejnega in političnega nasprotnika jugoslovanskega narodnega in državnega unitarizma videla v avtonomistični SLS in katoliškem gibanju (očitki in opozorila, ki so zadevali stremljenje po utrditvi slovenske narodnojezikovne in kulturne individualnosti ter t. i. samoslovenstvo, so bili namenjeni njima), je posebno pozornost namenila tudi narodnofederativnim stališčem Komunistične partije Jugoslavije (KPJ) oziroma slovenskih komunistov.³⁰ Na njihovo narodnopolitično misel in delovanje so liberalci sicer redko opozarjali, po ustanovitvi nacionalne Komunistične partije Slovenije in Komunistične partije Hr-

Mladina med nacionalizmom in katolicizmom : pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije. Ljubljana 1994, str. 222.

²⁵ Jutro, št. 278, 29. 11. 1936, Bistvo edinstva.

²⁶ Jutro, št. 10, 13. 1. 1938, Naša narodna šola, št. 235, 9. 10. 1938, Deveti oktober, št. 239, 14. 10. 1938, Naša Akademija; Borko, Slovenska kultura v Jugoslaviji, str. 186–196; Sklepne misli, str. 368. – O slovenskem kulturno-prosvetnem razvoju v prvi jugoslovanski državi gl. Ervin Dolenc: Kulturni boj : slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929. Ljubljana 1996, str. 11–87, 263–357; isti, Med kulturo in politiko : kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnimi vojnama. Ljubljana 2010, str. 21–71; Slovenska novejša zgodovina, str. 415–440.

²⁷ Sklepne misli, str. 367.

²⁸ Jutro, št. 135, 13. 6. 1937, Po Živkovičevem obisku. Prim. Jutro, št. 214, 14. 9. 1937, Po nedeljski fantovski manifestaciji in Jutro, št. 198, 26. 8. 1939, Sporazum.

²⁹ Sklepne misli, str. 369–370. Prim. Jutro, št. 260, 8. 11. 1936, Jedro problema.

³⁰ O narodni misli in politiki slovenskih komunistov med svetovnimi vojnama gl. Janko Pleterški: Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju. Maribor 1981, str. 290–329, 369–380; Jurij Perovšek: Slovenski komunisti in vprašanje makedonskega naroda leta 1923. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1978–1979, št. 1–2, str. 17–44; isti, Pogledi slovenskih revolucionarno usmerjenih marksistov na črnogorsko vprašanje leta 1923. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1996, št. 1–2, str. 7–20; isti, Dušan Kermavner in slovenski nacionalni problem v dvajsetih letih. V: Med politiko in zgodovino : življenje in delo dr. Dušana Kermavnerja (1903–1975). Ljubljana 2005, str. 103–111; isti, Slovenski komunisti in nacionalno vprašanje v tridesetih letih. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2010, št. 2, str. 5–66.

vaške leta 1937 pa je Jutro kot izrazitega sovražnika jugoslovanske narodne misli navedlo tudi komuniste. Ob tem je še poudarilo liberalno protikomunistično usmeritev,³¹ obračun s komunistično revolucionarno narodno politiko pa je obenem izkoristilo kot priložnost, da še enkrat z vso silo nastopi proti slovenskemu narodnemu ter avtonomistično-federalističnemu stališču.

V daljšem uvodniku, objavljenem 28. novembra 1937, je Jutro naprej opozorilo, da je komunistična dejavnost vedno usmerjena proti »močnim nacionalnim edinicam«, prav tako pa tudi pri vseh narodih in v vseh državah »z vnemo podpira vsako separatistično stremljenje«. Tako je tudi v Jugoslaviji, kjer komunisti »ščuvajo na nadaljnji razdor in se vneto udeležujejo pri vseh akcijah za razbijanje našega narodnega edinstva. Zato so /.../ najbolj vneti glasniki nauka, da Slovenci, Hrvati in Srbi nismo eno. /.../ Da se njihov razdorni posel olajša, je celo do sedaj enotna ilegalna komunistična stranka Jugoslavije (vsaj na papirju) izvršila reorganizacijo ter se razdelila v tri stranke slovensko, hrvatsko in srbsko (skupno KPJ – op. J. P.). V tajnih okrožnicah razlaga komunistično vodstvo, da se je odločilo za preureditev organizacije zato, da podpre politiko obrambe in interesov slovenskega, srbskega in hrvatskega naroda v borbi proti fašizmu in za narodno osvobodjenje ...'

Pod fašizmom razume komunistična akcija vse, kar je obče narodno in nacionalno«, je nadaljevalo Jutro. »Jugoslovanski nacionalizem ji je 'pojav nacionalne reakcionarne buržoazije', ki ga smatra za svojega glavnega sovražnika. V tem ima prav. /.../ Zdrava nacionalna misel (je) najmočnejša obramba proti boljševiškem razvratu.«³²

Jutro je nato primerjalo skupne točke komunizma in »separatizma«. »Trditev, da narodnega edinstva ni,« je zapisalo, »je natančno to, kar smatra tajno komunistično vodstvo za najboljše sredstvo, da se oslabi odporna moč našega naroda proti prevratnim idejam. Tako se najdeta separatizem in komunizem na skupni poti. Separatist morda misli, da bo s svojo politiko ojačal silo svoje neposredne narodne sredine, komunist pa ve, da bo ta politika, ako bi zmagala, odprla na široko vrata razdiralnim silam, ki služijo njegovim skrajnim ciljem.« Na slovenskem primeru jih je Jutro pojasnilo takole: »Še posebej vidimo pri nas v Sloveniji komunistično akcijo vedno na strani vsakega separatističnega podviga. Kjerkoli v našem javnem življenju se pojavlja samoslovenstvo kot negacija jugoslovanske misli, povsod so vse simpatije skrajno levičarskih elementov in vsa njihova pomoč na njegovi strani. Oni, ki iz skritega ozadja vodijo komunistično taktiko in ki so jim slovenski interesi tako tuji in ravnodušni kakor srbski ali hrvatski, imajo pri tem še posebne namene.« Slovenija je namreč »siromašna dežela in ne daje mnogo prirodnega bogastva. Njen obstanek, razvoj njenega prebivalstva, njene prosvete in njenega socialnega napredka je odvisen od zasluzka slovenske roke in slovenskega uma. Slovenci, ki smo s proizvodi svoje delovne sile toliko navezani na svobodno udeleževanje v široki jugoslovanski nacionalni državi, mi, ki izhajamo za silo, ker

³¹ O protikomunističnih stališčih slovenskih liberalcev med svetovnimi vojnama gl. Perovšek, Na poti v moderno, str. 125–130; isti, »V zaželjeni deželi«, str. 184–186.

³² Jutro, št. 278, 28. 11. 1937, Jugoslovanska ideja in komunizem.

naša industrija, obrt in trgovina štejejo med svoje odjemalce vse dele našega naroda in vse njegove pokrajine in ki imamo okoli 80 000 svojih sinov, to je več nego desetino celokupnega našega za delo sposobnega rodu zaposlenih južno od Kolpe in Sotle širom Jugoslavije, bi postali prva žrtev one slovenske samozadostnosti, o kateri znajo demagogi tako ognjevitro govoriti in pisati. Tu pa se začinja veliko upanje boljševiške kominterne. Že danes Slovenci težko živimo. Odrezani od svoje narodne skupnosti in potisnjeni, če tudi v Jugoslaviji, v svoj slovenski kot, bi nezadržno stopili na beraško pot popolne proletariacije, ki je za komunistične sejalice pripravljena in pognojena njiva.«³³

V skladu z gornjimi poudarki je Jutro opozarjalo, da je jugoslovanska misel »naša glavna obramba proti razkrojevalni sili komunizma, ki v svojih posledicah ogroža naš obstoj, a tudi tiste dobrine, ki jih marsikateri separatist meni najboljše braniti, kadar zasmehuje in napada jugoslovenske nacionaliste.«³⁴ In v jugoslovansko in svobodomiselnost idejo so liberalci polagali vse svoje idejne in politične upe. Utrjevali so jih v prepričanju, da na Slovenskem »ne samo kljubujeta vsaki sili, temveč da je njuna življenjska moč sposobna graditi in ustvarjati v najtežjih prilikah celo nove vrednote.«³⁵

II

Z enakimi vrednostnimi argumenti, s katerimi so zagovarjali zgodovinsko utemeljenost jugoslovanske nacionalne enotnosti, so liberalci podpirali tudi unitaristično jugoslovansko državo. Pravilno razumljena in izvedena unitaristična državna ideja je bila namreč po njihovem prepričanju pot, ki »v polni meri omogoča, da se v okviru državne skupnosti zadovoljijo vsi upravičeni regionalni interesi in to vprav iz duha jugoslovenskega edinstva, ki ga more nositi le prepričanje, da so Srbi, Hrvati in Slovenci ne le po imenu in ne le po dolžnosti, temveč tudi po svojih kulturnih, gospodarskih in socialnih interesih v enaki meri gospodarji svoje države.«³⁶ To je konkretno pomenilo, da morajo tudi praktično postati enakopravni nosilci in izvajalci državne oblasti. Državna politika se torej s pozivanjem na narodno enotnost ne bi smela in mogla voditi pod prevladujočim vplivom enega (srbskega) dela »jugoslovenskega naroda«, pač pa bi morale vse odločitve o državni politiki temeljiti v sodelovanju in skupni sporazumni volji tako Srbov, kot tudi Hrvatov in Slovencev. Njihovo enakopravno udeležbo pri vodenju države in ustvarjanju njenih odločitev bi morali uveljaviti na področju zakonodaje, razporeditve najpomembnejših funkcij v državnem aparatu, predvsem vrhovni državni upravi, na ministrstvih, najvišjih sodiščih in drugih osrednjih državnih ustanovah, v di-

³³ Prav tam.

³⁴ Prav tam.

³⁵ Jutro, št. 295, 19. 12. 1937, Pred Božičem.

³⁶ Jutro, št. 159, 11. 7. 1937, Združena opozicija, št. 104, 6. 5. 1937, Težko je razpravljati s »Slovincem«; št. 198, 26. 8. 1939, Sporazum. Prim. Jutro, št. 273, 24. 11. 1936, Živahne diskusije o sporazumu in št. 283, 6. 12. 1936, Država in pokrajine.

plomaciji, pri sestavi vlad in razdelitvi ministrskih položajev.³⁷ Med ključnimi področji državnega življenja liberalna politika ni omenjala le vojske, o kateri je menila, »da se v njenem sklepu (sklopu – op. J. P.) že cela vrsta odličnih mladih častnikov približuje vodilnim mestom te poosebljene predstavnice našega edinstva«. ³⁸

Po liberalni razlagi je torej bila prava vsebina jugoslovanskega državnega unitarizma popolna enakopravnost »vseh delov države in vseh delov naroda«, ki je kot celota nosilec državne suverenosti. Zato so liberalci posebej izjavljali, da unitarizem nikakor ni povezan s centralizmom.³⁹ Njuno izenačevanje ne bi pomenilo nič drugega, kot če bi hoteli »iz škodljivosti klerikalnih metod dokazovati pogrešnost katoliške vere«. ⁴⁰ »Mi smo unitaristi v prepričanju,« je v svojem že omenjenem senatnem govoru pojasnjeval Albert Kramer, »da more le na ta način biti zagotovljena našemu narodu gospodarska in politična bodočnost in neodvisnost«. ⁴¹ Centralizem pa je to onemogočil, saj se je, kot je poudarilo Jutro, v jugoslovanskem državnem življenju pokazal »kot metoda, po kateri se naš narod ne more upravljati. Njegove pogreške so kompromitirale unitaristično misel.« ⁴² »Povsod je občutiti roko, ki na najbolj različnih poljih državne delavnosti, in to ne le v strogo upravnem poslovanju, temveč tudi na širšem gospodarskem, socialnem in prosvetnem področju dosledno osredotočuje odločujoče vplive tja do navidezno malenkostnih dnevnik vprašanj v eni sami centralni roki. Posledice ne izostajajo.« ⁴³ Najbolj na gospodarskem področju, kjer se ne upošteva različne gospodarsko-socialne strukture države. Obenem se Dravsko banovino posebej zapostavlja na področju premogovništva, javnih del, v okviru centralnega banovinskega fonda, pri rednem izplačevanju plač in pokojnin (čeprav je v plačevanju svojih davčnih obveznosti skoraj na prvem mestu), ter obremenjuje s stalnim poviševanjem neposrednih davkov. Napačna sta tudi vodenje in kreditna politika osrednjih denarnih zavodov (Državne hipotekarne banke, Narodne banke, Priviligirane agrarne banke, Poštne

³⁷ Jutro, št. 284, 8. 12. 1936, Postulat edinstva. Gl. Jutro, št. 180, 6. 8. 1936, Nastop predsednika Petra Živkovića, št. 234, 9. 10. 1936, Dve leti, št. 283, 6. 12. 1936, Država in pokrajine, št. 291, 16. 12. 1936, Poučni odmevi; št. 69, 23. 3. 1937, Senator dr. Albert Kramer o naši zunanji politiki, št. 127, 4. 6. 1937, Predlog iz Zagreba, št. 266, 14. 11. 1937, Pravi sporazum; št. 43, 19. 2. 1939, Vladna deklaracija. Prim. še Vošnjak, Tri Jugoslavije, str. 352, 355.

³⁸ Jutro, št. 284, 8. 12. 1936, Postulat edinstva.

³⁹ Jutro, št. 2, 3. 1. 1937, Ugotovitve senatorja Jovana Banjanina. Prim. Jutro, št. 260, 8. 11. 1936, Jedro problema, št. 278, 29. 11. 1936, Bistvo edinstva, št. 291, 16. 12. 1936, Poučni odmevi; št. 266, 14. 11. 1937, Pravi sporazum.

⁴⁰ Jutro, št. 291, 16. 12. 1936, Poučni odmevi.

⁴¹ Jutro, št. 67, 20. 3. 1937, Velik govor dr. Alberta Kramerja v Senatu. – Podoben poudarek, le da je neposredno zadeval Slovence, je dobre štiri mesece pred Kramerjevim govorom podalo tudi Jutro. Opozorilo je, da se morajo Slovenci čvrsto okleniti »programa edinstva, ako hočemo, da se ne samo v Jugoslaviji, temveč tudi o nas samih, o naši bodočnosti, o naši gospodarski in kulturni eksistenci ne bo odločevalo brez nas in proti nam«. (Jutro, št. 260, 8. 11. 1936, Jedro problema.)

⁴² Jutro, št. 266, 14. 11. 1937, Pravi sporazum. Prim. Jutro, št. 278, 29. 11. 1936, Bistvo edinstva; št. 2, 3. 1. 1937, Ugotovitve senatorja Jovana Banjanina; št. 198, 26. 8. 1939, Sporazum.

⁴³ Jutro, št. 96, 25. 4. 1937, Duh centralizacije.

hranilnice), ki posameznim delom države (Sloveniji) v nezadostni meri vračajo njihove prihranke in denarne rezerve za gospodarski razvoj. Napoveduje pa se tudi uveljavitev drugih vidikov centralističnega razvoja na gospodarskem področju.⁴⁴ »Demontaža centralističnih ustanov, ki so v zadnjih letih tako občutno omejevale naše gospodarsko in s tem tudi socialno ravnotežje,« je po Jutru sodila »med glavne pripravljalne naloge za konsolidacijo naših notranjih razmer.«⁴⁵

Čeprav so v vprašanju jugoslovanskega državnega razvoja liberalci predvsem videli le gospodarski problem, so predstavili tudi svoje poglede na notranjo ureditev jugoslovanske skupnosti. Unitarizem, ki so ga skladno s programskimi načeli vsedržavne JNS zagovarjali nasproti federalizmu in centralizmu,⁴⁶ je ohranjal državno-pravno enotnost Jugoslavije z eno zunanjo politiko, eno vojsko, enotnim gospodarskim prostorom, enotnim pravnim in pravosodnim sistemom in enotno ureditvijo pošt, železnic in pomorstva.⁴⁷ Ta področja, »ki se ne dajo drugače kakor enotno upravljati«,⁴⁸ bi po oceni JNS morala ostati v pristojnosti osrednje državne oblasti, vsa druga pa naj bi se prenesla na banovine (»pokrajine«), to je upravno-ozemeljske enote, na katere je bila razdeljena Kraljevina Jugoslavija.⁴⁹ Tako bi bila izvedena nujna »radikalna reforma« centralističnega državnega sistema.⁵⁰ Seveda pa ob tem ne bi smela biti »izključena jamstva, da dalekosežna upravna samostojnost pokrajin ne oškoduje koristi celote in da se ne izzovejo neenakosti, ki bi zavirale normalni razvoj gospodarskih, prosvetnih in socialnih odnošajev med poedinimi deli naroda in države.«⁵¹

Državnopravni pogledi slovenskih liberalcev in JNS so uveljavljali načelo decentralizirane unitarne države, po katerem naj bi v vprašanih, ki nimajo splošnega državnega pomena, odločali v okviru banovin.⁵² »Tu je treba otvoriti široko polje pokrajinski zakonodaji, ki lahko v polni meri vpoštevata ne samo materialne interese svojega področja, nego tudi politične, nacionalne in moralne tradicije svoje sre-

⁴⁴ Jutro, št. 184, 11. 8. 1936, Banovinska konferenca Jug. nac. stranke, št. 283, 6. 12. 1936, Država in pokrajine; št. 96, 25. 4. 1937, Duh centralizacije, št. 266, 14. 11. 1937, Pravi sporazum.

⁴⁵ Jutro, št. 43, 19. 2. 1939, Vladna deklaracija.

⁴⁶ Jutro, št. 2, 3. 1. 1937, Ugotovitve senatorja Jovana Banjanina.

⁴⁷ Jutro, št. 260, 8. 11. 1936, Jedro problema, št. 278, 29. 11. 1936, Bistvo edinstva, št. 283, 6. 12. 1936, Država in pokrajine; št. 266, 14. 11. 1937, Pravi sporazum.

⁴⁸ Jutro, št. 266, 14. 11. 1937, Pravi sporazum.

⁴⁹ Prav tam in Jutro, št. 283, 6. 12. 1936, Država in pokrajine. (O upravno-ozemeljski razdelitvi Kraljevine Jugoslavije gl. podrobneje Slovenska novejša zgodovina, 1, str. 322–323.) – Podobna stališča o razmerju med »močno osrednjo državno avtoriteto« in posameznimi »narodno-pokrajinskimi političnimi samobitnostmi«, temelječi na vsakodnevnem kompromisu, je v reviji Misel in delo zagovarjal tudi izredni profesor za ustavno pravo in teorijo države na Pravni fakulteti v Ljubljani, dr. Gorazd Kušej. (Gorazd Kušej: O naši državni ustavi in načinu njene spremembe. V: MiD, 1939, št. 3–4 (dalje Kušej, O naši državni ustavi), str. 92–93.)

⁵⁰ Jutro, št. 266, 14. 11. 1937, Pravi sporazum. Gl. Jutro, št. 283, 6. 12. 1936, Država in pokrajine.

⁵¹ Jutro, št. 283, 6. 12. 1936, Država in pokrajine. Gl. Jutro, št. 266, 14. 11. 1937, Pravi sporazum; Narodno in državno edinstvo, str. 271, 272.

⁵² Prim. Jutro, št. 2, 3. 1. 1937, Ugotovitve senatorja Jovana Banjanina.

dine.«⁵³ Kljub takim pogledom pa slovenska JNS vprašanja pristojnosti banovinskih samouprav ni podrobneje razčlenila. »Ni v naših rokah, da pripravljamo konkretne načrte, ki se morajo na tem polju izvršiti,« je leta 1937 zapisalo Jutro. »In še manj moremo ta vprašanja postaviti na dnevni red zakonodajnega reševanja.«⁵⁴ Liberalna politika se je ob omenjanju vprašanja cestnega fonda, zdravstva in podpiranja Narodne banke⁵⁵ osredotočila le na dvoje področij: prosvetno politiko in finančno samostojnost banovin. Na prosvetnem področju naj bi po eni strani mlade rodove po enakih smernicah vzgajali v jugoslovanskem duhu, po drugi strani »pa bo zdrava prosvetna politika vodila dosledno skrb za neoviran prosvetni razvoj vsakega dela naroda in bo morala dati polno podporo dragocenim posebnostim bilo slovenskega, hrvaškega ali srbskega kulturnega kroga. Prosvetna uprava pa se lahko prepusti popolnoma pokrajini in ni tehtnega razloga, da bi se n. pr. osebna vprašanja (namestitve učiteljev – op. J. P.) morala reševati iz državne centrale.« Podobno naj bi veljalo tudi glede razdelitve finančnih virov med državo in banovine. Liberalci so sicer predvidevali, da bi nekateri dohodki – državni monopol, carine, nekatere takse in morda davki, ki enakomerno zadevajo celotno prebivalstvo in vse banovine – pripadli državi, opozarjali pa so, da bi lahko banovinska samouprava poslovala le v primeru, če bi ji zagotovili potrebno finančno samostojnost. Zato so opozarjali, da je ureditev finančnega vprašanja eden temeljev pravičnega in zdravega ravnotežja med koristmi države in njenih posameznih delov.⁵⁶

Ob zavzemanju za finančno samostojnost banovin se je slovenska JNS ustavila tudi pri vprašanju, kako ravnati v primeru, če nekatere med njimi, kljub svojemu širokemu delokrogu, ne bi imele dovolj finančnih sredstev za svoje delovanje. To naj bi rešili na podlagi medsebojne pomoči. »Težko je reči, katera rešitev tega vprašanja bi naj bila najprimernejša,« je zapisalo Jutro. »Treba pa jo bo najti in sicer v obliki in na temeljih, ki jih bo narod priznal kot pravične.«⁵⁷ Drugače pa je menilo, da bodo morala bolj razvita področja državi prispevati več, kot manj razvita. Po Jutru je to sodilo med nesporne »dolžnosti naše nacionalne solidarnosti /.../. Civilizatorično višje stoječi kraji bodo vedno morali povsod, in tudi pri nas, finančno več prispevati k skupnim ciljem, saj tudi več od države zahtevajo in interesi, ki jih celokupnost brani v teh krajih, so na vseh poljih narodnega življenja intenzivnejši, nego v manj razvitih pokrajinah. Toda osnova vsemu mora biti občutek, da je ureditev pravična in da ne ustvarja nikomur privilegirane položaja.«⁵⁸

Slovenska JNS se je v svojih pogledih na notranjo ureditev države in vzpostavitev banovinskih samouprav opirala na oktroirano ustavo iz leta 1931, ki je

⁵³ Jutro, št. 266, 14. 11. 1937, Pravi sporazum. Prim. Kušej, O naši državni ustavi, str. 92.

⁵⁴ Jutro, št. 101, 1. 5. 1937, Nekaj ugotovitev.

⁵⁵ Prav tam. Prim. Jutro, št. 19, 22. 1. 1939, Naloge nove narodne skupščine.

⁵⁶ Jutro, št. 283, 6. 12. 1936, Država in pokrajine. Gl. Jutro, št. 19, 22. 1. 1939, Naloge nove narodne skupščine; Vošnjak, Tri Jugoslavije, str. 353.

⁵⁷ Jutro, št. 266, 14. 11. 1937, Pravi sporazum. Prim. Jutro, št. 283, 6. 12. 1936, Država in pokrajine.

⁵⁸ Jutro, št. 96, 25. 4. 1937, Duh centralizacije.

vsebovala določilo, da banovine niso samo upravne, ampak tudi samoupravne enote. Ustava je zato v okviru delovanja banovin predvidela oblikovanje posebnih samoupravnih oblastev. Njihove naloge naj bi – ob omejitvenih določilih, vezanih na pristojnosti centralne oblasti – izvajala izvoljeni samoupravni banovinski svet z uredbodajnimi in proračunskimi pristojnostmi ter banovinski odbor kot izvršilni organ banovinskega sveta.⁵⁹ Določilo o banovinski samoupravi je bilo edina določba, ki je v oktorirani ustavi omilila ustavno uzakonjen sistem unitaristične jugoslovanske države.⁶⁰ A še ta je ostala mrtva črka na papirju, kajti nobena vlada v tridesetih letih, kljub obljubam o udejanjenju banovinskih samouprav kot oblike omilitve unitarizma, ni pripravila predloga izvršilne zakonodaje za obravnavo v Narodnemu predstavništvu Kraljevine Jugoslavije.⁶¹ Na to je leta 1938 posebej opozorilo Jutro, ki je poudarilo, »da se v praktični izvedbi naše notranje ureditve ni izvršilo niti ono, kar je po sedanjih osnovnih zakonih predpisano.«⁶² Spominjalo je, da »naša ustava predvideva in predpisuje decentralizacijo upravnega sistema« in »v širokogrudnem tolmačenju ustavnih določb bi bila mogoča izvedba, ki bi marsikateri upravičeni pritožbi in zahtevi izpodbila tla. Tako pa so s sedanjim stanjem nezadovoljni ne le tisti, ki iz njega črpajo dokaze, da nismo en narod, temveč tudi jugoslovanski nacionalisti, ki vedo, da mora narodno edinstvo pokazati svoj najzlahtnejši plod ravno v zadovoljstvu vseh sestavnih delov nacije.«⁶³

Vzpostavitev ustavno zagotovljenih banovinskih samouprav bi bila po liberalni oceni tudi najboljši odgovor na zahteve po federativnem preoblikovanju jugoslovanske države.⁶⁴ Jutro je zato opozorilo še na t. i. ustavna načela, ki jih je v

⁵⁹ Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine, 53. kos, 10. 9. 1931, 338., ustava kraljevine Jugoslavije (dalje Ustava kraljevine Jugoslavije), čl. 84., 88.–99. Gl. tudi čl. 86.

⁶⁰ O ustavni uzakonitvi jugoslovanskega državnega unitarizma gl. Ustava kraljevine Jugoslavije, čl. 4., 29., 86, 91., 93. Gl. tudi Slovenska novejša zgodovina, 1, str. 322–323.

⁶¹ Stiplovšek, Banski svet Dravske banovine 1930–1935, str. 9.

⁶² Jutro, št. 235, 9. 10. 1938, Deveti oktober. Prim. Vošnjak, Tri Jugoslavije, str. 346, 352.

⁶³ Jutro, št. 235, 9. 10. 1938, Deveti oktober. Podobna opozorila gl. v Jutro, št. 255, 31. 10. 1937, Razprave o zagrebškem sporazumu. Opozorila, da bi rešitev vprašanja notranje ureditve Kraljevine Jugoslavije lahko zagotovila že vzpostavitev ustavno zagotovljenih banovinskih samouprav, gl. v Sagadin, Vprašanje naše upravne ureditve, str. 184, 185; Kušej, O naši državni ustavi, str. 94.

⁶⁴ Jutro, št. 127, 4. 6. 1937, Predlog iz Zagreba. – Na tem mestu opozarjamo, da so glede federalističnih teženj, povezanih s 'tezo o treh suverenih narodih' (Slovcnih, Hrvatih in Srbih), liberalci posebej poudarjali, da »priznanje suverenosti vsakemu izmed treh sestavnih delov jugoslovanskega naroda znači priznanje vseh konsekvenc«. Torej tudi njihove lastne državnosti v sestavljeni jugoslovanski državi, kar so na podlagi svoje unitaristične misli v celoti zavračali. Federacija bi namreč pomenila, da »Jugoslavija ni nacionalna tvorba, temveč je le utilitaristična oblika sožitja treh narodov, ki prenašajo na skupno državo samo to, na (za – op. J. P.) kar se trenutno dogovorijo«. Obenem bi še zagotavljala za liberalno politiko nesprejemljivo pravico do samoodločbe, saj se v federativno jugoslovansko državo povezani narodi »pri tem (ne bi) odrekli pravicam, ki jih ima z moralnega in političnega stališča vsak narod do one skrajne meje, ki nam je v letih svetovnih odločitev (prve svetovne vojne – op. J. P.) dala pravico do borbe za osvobojenje«. (Jutro, št. 219, 19. 9. 1937, Zagrebški sporazum, št. 232, 5. 10. 1937, Zakaj v Zagrebu še ni bilo uspeha.) Pogubne oziroma neugodne posledice avtonomistično-federalističnih prizadevanj so v liberalnem taboru videli tudi v avtonomiji, ki so jo Slovaki dosegli v Češkoslovaški republiki, oktobra 1938. Avtor Slovenicus je v reviji Misel in

vprašanju državne ureditve neposredno pred smrtjo, iz bolniške postelje, Jutrovemu uredniku Davorinu Ravijenu narekoval vodilni slovenski liberalni politik dvajsetih let, dr. Gregor Žerjav, in so »tudi danes osnova za naše poglede na vprašanje našega skupnega narodnega in državnega življenja.«⁶⁵ Žerjavova »ustavna načela«, ki jih je pripravil na podlagi sklepa konference članov izvršnega odbora nekdanje Kmečko demokratske koalicije (KDK), 5. in 6. maja 1929 na Bledu,⁶⁶ so poudarjala, da je »za konsolidacijo in sigurnost naše države in nacije /.../ unitarizem potreben, ravno tako nam pa izkustvo dokazuje škodljivost centralizma. Potrebna je decentralizacija z večjimi edinicami za državno upravo in samoupravo. Pri tem se ne smejo prezreti posledice zgodovinske tradicije, upravna kontinuiteta ter drugi faktorji preteklosti in sedanjosti. Potrebni so ukrepi, da se ustvari in zagotovi občutek ravnopravnosti vseh delov naroda. Vse pa tako, da ne bo ogroženo edinstvo suverenosti in da se ne stavijo zapreke duhovnemu zedinjenju naroda.«⁶⁷

Jutro, ki je leta 1937 navedlo »nekatero najbolj markantne stavke« Žerjavovih »ustavnih načel«, je iz njih povzelo še nekatera druga opozorila. »Dr. Žerjav je smatral, da je federativni sistem za naš narod nevaren,« je zapisalo, »videl pa je tudi v širokih samoupravah nedostatke. Zato je skušal najti kombinacijo, v kateri bi se državna oblast in samouprava tako spopolnjevali, da bi v največji meri zadovoljili na eni strani zahtevo po enotni državni volji, na drugi pa zahtevo pokrajin, da enakopravno sodelujejo na skupni njivi, dočim na svoji sami gospodarijo. To kombinacijo je videl dr. Žerjav v skupni organizaciji državne in samoupravne oblasti, v veliki pokrajini, ki bi imela svoj 'sabor' z zakonodajno oblastjo v vseh samoupravnih zadevah, ali bi preko tega sabora vršila tudi posvetovalno, kontrolno in

delo leta 1939 z gospodarskimi in finančnimi primeri dokazoval nezmožnost čim večje osamosvojitve Slovaške na vseh področjih in s tem njeno odvisnost od Prage. Na tej podlagi je zamislil o samostojni slovaški državi (svoj prispevek je pripravil pred njenim nastankom, marca 1939) imel za »utopijo« ter je podpiral ocene, da ogrožajo slovaški narodni obstoj in razvoj. (Slovenicus: Slovaška avtonomija v teoriji in praksi. V: MiD, 1939, št. 2, str. 41–48. O odzivu obeh najmočnejših političnih organizacij na Slovenskem, slovenske JRZ in JNS, na vzpostavitve slovaške avtonomije in nato samostojne slovaške države v letih 1938–1939 gl. Tone Kregar: Med Tatrami in Triglavom : primerjave narodnega razvoja Slovencev in Slovakov in njihovi kulturno-politični stiki 1848–1938. Celje 2007, str. 298–305.)

⁶⁵ Jutro, št. 255, 31. 10. 1937, Razprave o zagrebškem sporazumu.

⁶⁶ Konference, ki se je sestala na pobudo Gregorja Žerjava, so se udeležili dr. Srdjan Budisavljević, dr. Juraj Demetrović, Albert Kramer, dr. Svetislav Popović, Većeslav Vilder in Gregor Žerjav. Zbrani so z vso ostrino poudarili, da bo ena od glavnih nosilk KDK, nekdanja unitaristična in centralistična vsedrjavna Samostojna demokratska stranka (SDS), v političnem okviru, ki ga je pred uvedbo kraljeve diktature obsegala KDK, za vsako ceno branila načelo nacionalne enotnosti. »Z ozirom na dejstvo, da je bila vidovdanska ustava ukinjena je bilo na tej konferenci (tudi) sklenjeno, da se pripravi načelni projekt nove ustave, za katerega bi naj potem SDS skušala pridobiti svoje zaveznike v KDK in ki bi ga zastopala, kadar bi se pričele priprave za novo ustavno stanje. Projekt naj bi bil izdelan na temeljnem principu narodnega in državnega edinstva in na načelu čim bolj dalekosežne decentralizacije.« (Jutro, št. 255, 31. 10. 1937, Razprave o zagrebškem sporazumu.) Podrobneje gl. o KDK, ki je delovala v letih 1927–1929, ter narodnopolitičnih in državnopravnih pogledih, oblikovanih v njenem okviru, v Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, str. 260–268.

⁶⁷ Jutro, št. 255, 31. 10. 1937, Razprave o zagrebškem sporazumu.

sodelovalno kompetenco v državni upravi. Pokrajinske zakone bi moral ravno tako sankcionirati kralj, kakor državne, s čimer bi bila zajamčena istosmernost celokupnega razvoja v državi. Edinstvo države bi bilo osigurano tudi z uvedbo ustavnega načela, da je državni zakon močnejši od deželnega.

To so v kratkem obrisu Žerjavova 'ustavna načela',« je sklenilo Jutro. »Septembrska (oktroirana – op. J. P.) ustava iz l. 1931 ni šla tako daleč, vendar bi se bilo dalo tudi v njenem okviru uresničiti marsikaj od one široke decentralizacije, ki jo je predvideval dr. Žerjavov načrt, če bi prišlo do praktične izvedbe določil o samoupravi.«⁶⁸ A učinek bi bil v obeh primerih enak. Tako v primeru uresničenja Žerjavovih »ustavnih načel« kot v primeru izvedbe ustavnih določil o banovinski samoupravi bi bil namreč zagotovljen temeljni cilj liberalne politike – nadaljnji unitaristični državni in narodni razvoj Kraljevine Jugoslavije.

Načelo decentralizirane unitarne države, ki so ga v svojem nacionalnem programu zagovarjali slovenski liberalci, je pokazalo, da v nobenem primeru niso bili pripravljeni odstopiti od zanikanja nacionalnih individualnosti in pristati na njihov samostojni in suvereni položaj v jugoslovanski skupnosti. Prav tako je tudi sicer upravičeno poudarjena enakopravnost, za katero so se zavzemali pri urejanju notranjih odnosov in usmerjanju državnega razvoja Kraljevine Jugoslavije, zanje pomenila le način politične utrditve enonarodno utemeljene unitaristične jugoslovanske države. Zato tudi niso podrobneje opredelili vsebinskega vidika banovinske samouprave, ampak so se zadovoljili le z opozorili na njeno upravičenost na prosvetnem in finančnem področju. Doktrina jugoslovanske narodne in državne enotnosti, ki jo je liberalna politika povezovala s konceptom sodobne nacionalne države, tako ni bila problematizirana. Obveljalo je vodilo »enotnosti državnega ustroja in namena ter vseh narodnih, kulturnih, socialnih, gospodarskih in političnih vrednot, ki so v svoji skupnosti značilne za pojem 'narod'. En narod in ena država, en narodni in državni cilj, ena narodna in državna sila« je bila liberalna pojmovna podlaga sodobne nacionalne skupnosti. In ker ta uveljavlja unitarizem, lahko tudi nasprotuje vsem »stremljenjem, ki po svoji naravi težijo k raznolikosti, avtonomizmu, regionalizmu in na skrajni meji k federalizmu«.⁶⁹

Liberalno ideološko in politično bistvo se torej v letih 1936–1939 ni spremenilo. S tem se je liberalna politika nasproti večinski slovenski avtonomistično-federalistični usmeritvi postavila na rob slovenske narodne politike, zaradi zavračanja zgodovinskega obstoja narodnih individualnosti pa so se od nje ločile tudi »opozicijske skupine oziroma gibanja okoli novih glasil, ki so poudarjale s tega ali onega zornega kota rešitev slovenskega narodnega vprašanja«.⁷⁰ JNS se tako po svojem II. kongresu s poudarjanjem misli o enem jugoslovanskem narodu in jugoslovanski narodnodržavni spojitvi ni mogla vzpostaviti kot pomembnejši politični

⁶⁸ Prav tam.

⁶⁹ Narodno in državno edinstvo, str. 269.

⁷⁰ Janko Prunk, Anka Vidovič - Miklavčič: Španska državljanska vojna kot dejavnik diferenciacije političnega življenja v Sloveniji. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1987, št. 1–2, str. 75.

dejavnik. Vse bolj je usihala v slovenskem prostoru, kar je bilo značilno tudi za obdobje po letu 1939, ko politično enotnega liberalnega tabora ni bilo več.⁷¹

Jurij Perovšek

YUGOSLAV NATIONAL PARTY AND THE NATIONAL QUESTION IN THE YEARS
FROM 1936 TO 1939

S u m m a r y

One of the most distinctive characteristics of the Slovenian politics in the First Yugoslav state was also – besides the continuous dispute between Catholics and liberals, the emergence of the revolutionary Communist Party, and the efforts of the Catholic national-autonomous Slovenian People's Party (SLS) to completely dominate the authority in Slovenia – the unitarian national-political orientation of the majority of the liberal camp, which decisively shaped its character and role in the Slovenian society at the time. The arguments in favour of national unitarianism, according to which the Yugoslav nations would not represent individual nations, but would only be »tribes« of the single so-called Yugoslav nation, and the arguments of the centralist, later unitarian state in opposition of the autonomist-federalist national demands, was a constant feature of liberal policy in the first Yugoslav community. This also persisted in the years from 1936 to 1939, when all the political power of the Slovenian liberal camp in the first half of the 1930s went to the autonomist-oriented Catholic Slovenian People's Party (SLS).

Between 1936 and 1939 the Slovenian liberals, politically united in the context of the state-wide unitarian Yugoslav National Party (JNS), contributed noticeably to the continuity of this party's national-political orientation. For them the Yugoslav sentiment was a matter of conviction and profound faith, therefore they emphasised that a new Yugoslav national unit should be established in the common life of Slovenians, Croats and Serbs. They underlined that the belief in the force of the Yugoslav national unity, solidarity and connectedness is also the only solution for internal Yugoslav conflicts, economic and social crisis, as well as the Slovenian question. Simultaneously this force would only guarantee the further existence of the Yugoslav state and the freedom of Slovenians, Croats and Serbs. Therefore any path towards dividing these nations was a path to disaster, and the only true political work is the struggle for a Yugoslav state which would represent a complete realisation of the ideals of freedom, justice, and equality. The liberals saw their main political opponent in the autonomist Slovenian People's Party and in the federalist Communist Party of Yugoslavia.

In the second half of the 1930s the Slovenian JNS paid most attention to the question of how to suitably realise the unitarian state idea. According to its explanation the only true contents of the Yugoslav state unitarianism was a complete equality of all parts of the state and all parts of the »Yugoslav nation«, which represented, as a whole, the core of the state sovereignty. Thus JNS kept reiterating that unitarianism is by no means associated with centralism, which in the life of the Yugoslav state turned out to be unsuccessful and which precluded the assertion of unitarian thought. In the state-legal context JNS argued for the principle of a decentralised unitarian state, preserving the unity of the Yugoslav community with a single foreign policy, army, economic space, legal and judicial system, and a single system of post offices and main means of transport. According to this party the questions which did not have a general state importance would be addressed in the context of banates – administrative territorial units which the Kingdom of Yugoslavia was divided into. The questions of the banates' self-government jurisdictions was not worked out in detail. JNS only underlined the need for independent educational and financial policies of the banates.

⁷¹ Vasilij Melik: Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1982, št. 1–2, str. 23.

According to the liberal standpoint, the establishment of banate self-government, which was also provided for by the unitarian Imposed Constitution of 1931, would be the best answer to the demands for the federal transformation of the Yugoslav state. However, the principle of a decentralised unitarian state, based on banate self-government, showed that the Slovenian liberals were by no means prepared to refrain from denying the national individuality and acknowledge the nations' independent and sovereign position within the Yugoslav community. Furthermore, what was otherwise a legitimately emphasised equality, strived for with regard to the management of internal relations and the steering of the state development of the Kingdom of Yugoslavia, was, for the Slovenian liberals, only a way of politically strengthening the unitarian Yugoslav state based on a single nation. For them the doctrine of the Yugoslav national and state unity was an indisputable value, since in the years from 1936 to 1939 the liberal ideological and political essence did not change. Thus the liberal policy, opposing the majority Slovenian autonomist-federalist orientation, stood at the brink of the Slovenian national politics and kept diminishing in the Slovenian space, which was also characteristic for the period after 1939.